

19. YÜZYILDA OSMANLI DONANMASINA UZMAN DENİZCİLER YETİŞTİRİLMESİ: MÜTEHASSISLIK

© Derya GEÇİLİ^a

Öz

Ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde donanma personelinin eksikliği ve yetersizliği fark edilerek bazı yenilikler ve reformlar yapılmıştır. Bu yeniliklere bağlı olarak savaş gemileri, torpidolar ve denizaltıların sayısı zamanla artmıştır. Yeni satın alınan savaş gemileri ve denizaltıların dikkatli bir şekilde kullanılabilmesi için yeterli bilgi ve beceriye sahip denizcilere de ihtiyaç duyulmuştur. Böylece, donanma personeli, yeni satın alınan zırhlı savaş gemileri ile denizaltıların silah, makine ve diğer özellikleri hakkında eğitim almaya başlamışlardır. Bir süre sonra bu eğitimin geliştirilmesi amacıyla savaşlar sırasında elde edilen tecrübeye bağlı olarak kurslar açılmıştır. Uzmanların bilgi ve becerilerini genişletmek amacıyla öğrenecekleri konular ve kurs programları önceden hazırlanarak Bahriye Nezaretine gönderilirdi. Kurs programları, donanma personelinin savaş gemilerinde kullanacakları alet, araç ve gereçlerdeki değişikliklere uygun bir şekilde açılmıştır. Bu kurs programlarına göre verilen eğitiminin herhangi birinde başarı kazananlar, başka bir kursa devam ederek mütehassıslik (uzmanlık) almışlardır. Mütehassısların yetiştirilmeleri ve görevlendirilmeleri üzerine bir nizamname hazırlanarak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Uzmanların kurslardaki başarılarına bağlı olarak rütbe ve kıdem zammı gibi mükâfatlar almaları sağlanmıştır. Böylece, donanmaya elverişli bilgi sahibi subaylar yetiştirilerek zırhlı, dretnot ve denizaltılar için personel ihtiyacı karşılanmaya başlamıştır. Ayrıca, tersanelerde ve donanmada gemilerin bakımlarında yabancı uzmanlara ihtiyaçta iyice azalmıştır. Aşağıda Osmanlı Donanması için uzmanların yetiştirilme süreçleri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Donanma, Kurs, Uzmanlık, Eğitim.

^aÖğr. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, degecili@hotmail.com

TRAINING OF MARINE SPECIALISTS (EXPERTISE) FOR OTTOMAN NAVY IN THE NINETEENTH CENTURY

Since the presence of human beings, technology has always had a great importance in every field. As of the 18th Century, a great development and competition started in ship technology among the European states. As armored battleships, torpedoes and steamboats were produced, navies could move faster. In the Navy of the Ottoman State; however, the transition from sailing ships to armored ships was quite slow. Since the Ottoman State did not accept that it was falling behind European states in terms of developments, these innovation movements could not be followed immediately. However, as a result of major disasters like Çeşme Disaster and the Navarino Incident that were faced in seas, deficiencies were noted in terms of science and technology, and some innovations and reforms were started. In this way, an important step was taken in terms of the development in maritime issues, and steam warships were built in shipyards. Depending on these innovations, modern armored battleships were purchased from Europe, and the number of torpedoes and submarines were increased. For the purpose of using these ships consciously, well-trained and equipped staff were required. Firstly, experts were brought from Europe to meet such needs; however, there were problems because of the difference in language and the high fees for such staff. After a while, the Navy School was opened to meet the deficiency in terms of staff in the Ottoman Navy. In this Navy School, classes were divided into departments, and education was provided according to the relevant fields. At the end of three years, students were sent to the Navy with the title of “marine students”, and then to Europe for training. These marine students received language training for the first six months, and spent twelve months at the German Navy School on their fields. If marine students completed their exams successfully, they were sent to courses in the fourth grade and in the German Naval School, where they were trained further. These courses were opened based on the tools and equipment that they would see and use on their warships. The marine students were taken to an exam after receiving direct practical courses in these courses. Those who succeeded in these exams were sent to drilling ships with the rank of “lieutenant” according to their numbers. The lieutenants were given responsibility in many positions of the drill ships as much as possible, and were made to understand the training they received in school. The lieutenants started their duties as officers if they succeeded after passing an exam after four years. The officers sailed for two years after the date they were promoted to this rank, and were then sent to the service of division and shift officers in battleships for at least one year. If they complied with the conditions that were required, they were sent to Naval School and the branches of the civil service.

The term “specialist” is the title used for someone who has qualified in a specific program. Firstly, the staff were sent abroad for training because of the deficiency of specialized training in the Ottoman State. Specialists were started to be trained in the Ottoman Navy with the innovations made in military education as well as in the navy like the European states. A law was prepared in the Second Department of the Ministry of Naval Affairs under the title of “Draft Law on Specialists” for the training of specialized officers (expert officers) in the Ottoman Navy. The purpose of the Draft Law was prepared and put into practice during the parliamentary meetings, which were also attended by Ahmed Murad Efendi from the Second Department and the Third Branch of the Navy on June 3, 1914. The officers, who received a diploma in the fields of cannons, torpedoes, mines, navigation, electricity, machinery, construction, radio, and telegraph, could continue their trainings in this way. Later, the decision was made to include this regulation also for aircrafts and submarines. In this way, lieutenants, captains, senior captains, and if needed, corvette captains or mariners of equivalent ranks were employed in the specialty services. When these specialists were selected, attention was paid to ensure that they were officers of adequate levels to carry out these duties. The educational level and qualifications of these officers who were to be appointed as specialists were mainly considered. To expand the knowledge and skills of mariners in line with their specialties, the subjects and course programs to be applied were prepared in advance and sent to the Navy Ministry. The course programs were prepared in line with the changes in the equipment and tools that the navy personnel would use on warships. With the trainings provided in these courses, mariners were given information to learn their profession fully and to have knowledge about the seas and ports of the Ottoman State and foreign states. Those who succeeded in any of these courses and who continued to another course were given the title of “specialist”. In this way, specialist officers who had adequate knowledge for the navy were trained; and it was ensured that their training was excellent. When successful results were received from specialist educations, a new regulation was prepared on better training and assignment of mariners and some new arrangements were made. Depending on the success of the officers in these courses, it was ensured that the specialists were given awards like promotions and seniority raises. In this way, staff that had knowledge of the navy were trained, and the staff requirements for armored, dreadnought, and submarines were also covered. In addition, the need for foreign specialists was greatly reduced for the maintenance of ships in the shipyards and in the navy. The training process of the specialists for the Ottoman Navy is explained below.

Keywords: Navy, Course, Specialization, Education.

Giriş

İnsanlığın var oluşundan bu yana teknoloji konusu, her alanda ve her zaman büyük bir öneme sahiptir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri arasında gemi teknolojisinde büyük bir gelişme ve yarış başlamıştı. Zırhlı savaş gemileri, torpedo ve istibotlar üretildiği için daha seri hareket ediliyordu (DMA, BD.R, 1913: 12/220-1). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Navarin Olayı ile Çeşme Faciası gibi denizlerde yaşanan büyük felaketler sonucunda savaş gemilerindeki bu değişimler fark edilerek yeniliklere başlanmıştır. Avrupa usullerine uygun gemiler inşa edilerek Türk savaş filoları, yeni baştan meydana getirilmeye çalışılıyordu. Aynı zamanda bu gemileri bilinçli bir şekilde yönetecek, kullanabilecek iyi öğrenim ve eğitim görmüş personele ihtiyaç olduğu da gözden kaçırılmamıştı. Avrupa'dan uzmanlar getirilmiş olsa da dil farklılığı ve oldukça fazla ücret almaları nedeniyle sorunlar yaşanabiliyordu. Osmanlı Donanmasında modern zırhlı gemilerdeki eleman eksikliği nedeniyle okullar açılarak zamanla personel ihtiyacı karşılanmaya başlanmıştır. Sultan Abdüllaziz döneminde, 1870 yılında Heybeliada'daki okulun içinde yatılı olmak üzere Bahriye Mektebi açılmıştı. Bahriye Mektebinde sınıflar zamanla bölümlere ayrılarak alanına göre eğitim verilmişti. Okula kabul edilecek öğrencilerin bazı şartları taşımaları zorunlu oluyordu. Buna göre; dededen Osmanlı tebaası ve Müslüman olmaları şarttı. Hıristiyan veya Museviler, mektebe kabul edilmezlerdi. Hazırlık ve birinci sınıf öğrencisinin 14 yaşından küçük ve 15 yaşına girmemiş olması gerekiyordu (Güverte Mühendislerinin Tahsilleri Hakkında Talimatname, 1913: 3). Yaş için yalnız yazılı vesika esas alınmaz, aynı zamanda vücudunun hali ve akli durumunun da o yaşta görünmesine dikkat edilirdi. Talipler, ibtidâi veya sultani mekteplerinden başarıyla mezun olmalıydı. Her talibin sağlığıyla ilgili olarak bedeninde noksanlık, dilinde kekemelik, işitme sorunu, renk körlüğü doğum öncesi ya da sonrasında herhangi bir hastalığa meyli ve hiçbir zayıflığı bulunmamalıydı (DMA, BN, 1913: 85/171). Ayrıca, her konuda yaşıyla uygun bir derecede büyümüş olması da şarttı. Bu muayene de özellikle deniz hayatının zorluk ve zahmetlerine tahammül edebilecek öğrencilerin seçilmesine çalışılırdı. Sağlık heyetinin karşısında mesleğe uygun olduklarını kanıtlarlarsa mektebe kabul edilirdi. Muayene ve imtihana kabul edilmeyenlerin soru sorma ve itiraz hakları olmuyordu. Mektebe kabul edilen öğrenciler, önce hazırlık sınıflarında eğitim alır, ardından sınava tabi tutulurlardı. Bu sınavda başarılı olanlar, Bahriye Mektebine öğrenci olarak kabul edilirdi (Güverte Deniz Talebesinin Talim Sefinesinde Talimleri Hakkında Talimatname, 1918: 2). Öğrenciler, üç yılın sonunda "deniz talebesi" unvanıyla donanmaya kabul edilir, ardından eğitim

amacıyla Avrupa'ya gönderilirlerdi. Almanya'ya gönderilen talebe, ilk altı ay lisan eğitimi aldıktan sonra on iki ay kadar Alman Bahriye Mektebine kabul edilirdi (BOA, ŞD, 1918: 23/13-1-2). Talebeler, gerek dördüncü sınıfta ve gerekse eğitim aldıkları Alman Bahriye Mektebinde sınavlarını başarıyla tamamlarsa talimatnamede belirtildiği üzere altı aylık kurslara katılırlardı. Her kursun sonunda imtihan yapılıyor, herhangi bir imtihanda aldığı numaralar %50'nin üstünde olanlar imtihanı vermiş kabul edilerek şehâdetnâme (diploma) alıyorlardı (BOA, ŞD, 1914: 20/12-5-2). %50 ve %0'den az numara alanlar şehâdetnâme için yeterli görülmezlerdi. Talebeler, kursların sonunda bir sene kadar doğrudan uygulamalı ders alınca önce mülâzım, daha sonra ise zabıt (subay) olarak görevlendirilmişlerdir (DMA, III. Daire, 1913: 30/8). Osmanlı Donanmasında göreve başlayan subayların zırhlı, dretnot, kompazayt, denizaltı ve kruvazör, torpidobotların silah, makine ve diğer özellikleri hakkında son derece başarılı ve bilgi sahibi olmalarının yolları aranmıştı. Böylece, deniz subaylarının savaş gemilerinde görecekleri ve kullanacakları araç-gereçlerle ilgili mekteplere bağlı olarak biraz daha ayrıntılı yeni kurslar açılmıştı (BOA, İ.MMS, 1913: 170/25). İlk kurs sadece İngilizce ve Fransızca eğitim şubelerinden oluşmuş, bir süre sonra ise meslek kursları olarak devam etmişti. Bu kurslarda verilen eğitiminin herhangi birinde başarı kazanarak başka bir kursa devam edenlere, mütéhasssılık (uzmanlık) unvanı verilmişti. Böylece, hem donanma için yeterli bilgiye sahip uzman zabıtlar yetiştirilmiş hem de eğitimlerinin mükemmel olması sağlanarak rütbelerine kıdem zammı gibi mükâfatlardan istifade etmeleri sağlanmıştır (DMA, BD.R, 118/12).

A. Mülâzım-ı Sânilik Rütbesi

Bahriye Mektebinden mezun olan talebelerin mülâzımlığa, mülâzımların yüzbaşılığa ve diğer sınıflardan olanların terfileri kıdem sürelerini tamamladıktan sonra teftiş ile sağlık kontrollerine bağlıydı. Bunun için deniz hizmeti süresini tamamlamış olmaları zorunlu tutulurdu. Rütbe ve görev için yeterli olan mülâzımların askeri süresini tamamlamış, sağlıklı olduğuna dair rapor almış, donanma hizmetine yeterli ve iyi ahlak sahibi olmaları şarttı. Talebeler, kurslarda aldıkları eğitimin sonunda bir sene kadar doğrudan uygulamalı ders gördükten sonra Mülâzım-ı Sâni rütbesine terfi edebilmeleri için bir heyet tarafından sınava alınırlardı. Mülâzımlık sınavı, Eylül ayının başında yapılıyordu. Bu sınav ve muayenelerde kazanılan puanları içeren mazbatalar, bir deftere yazılarak nezarete teslim edilirdi. Mülâzımlar, kendi sınıflarına mahsus kıdemleriyle kazanmış oldukları bütün numaraların üstünlüğüne göre sıra halinde düzenlenmiş bir cetvel yapılarak açıklıklara terfi ederlerdi. Mülâzımların gemilere yerleştirilmesi ve bu konulara dair Bahriye

Nezareti tarafından talimatname hazırlanmıştı. Bu talimatnameye göre; mülazımlara talim gemilerinin mümkün mertebe birçok mevkilerinde sorumluluk verilerek mektepte aldıkları eğitimi anlamalarına çalışılmıştır. Mülazımların gösterilen dersleri öğrendiklerini ve mesleklerinde başarılı olacaklarını ispat etmeleri de zorunlu olurdu. Mülâzımlar, dört sene sonunda bir sınava tabi tutularak başarılı olurlarsa zabıt olarak kabul edilirdi (DMA, III. Daire, 1913: 30/8).

1. Mülazımlıktan Üst Rütbelere Terfiler

Mülazımlık sınavında başarılı olanlar, zabıt (subay) rütbesi ile kazanmış oldukları numaraların üstünlüğüne göre görevlerine başlıyorlardı. Zabıtlar, bu rütbeyle terfi ettikleri tarihten itibaren iki sene zarfında denize açılarak en az bir sene savaş gemisinde bölük ve vardiya zabıtlığı hizmetine gönderilirdi. Bunun için “*Arzu edildiği şube-i ihtisâsa hevesi isti'dâdı olub vücûdu ve ruhi durumu müsâid*” olduğuna dair süvariler ile gemi tabibi tarafından doğruluğu tasdik edilen bir şehâdetnâmesi olması gerekiyordu. Eğer aranılan şartlara uygun olurlarsa memurluk şubeleriyle Bahriye Mektebine de sevk edilebilirdi. Zabıtlar arasında terfi hakkı olup olmayanlar hakkında kesin hüküm vermek üzere her sene Şubat ayının başında bir terfi komisyonu oluşturulurdu. Bu komisyon Bahriye Müsteşarı, Bahriye Erkân-ı Hârbiye Reisi veya Vekili, Donanma Kumandanı, Donanma Komodoru, Tersâne-i Âmire Kumandanı, terfi edecek zabitanın mensup olduğu şubenin müdürü veya vekillerinden oluşurdu. Zabıtların terfilerinde askeri hayatlarında mülâzımlıktan itibaren amirleri tarafından verilen şehâdetnâme, talimlerinde sergiledikleri güç ve başarılar komisyon tarafından nazâr-ı dikkate alınırdu. Zabıtların terfileri için hazırlanan sıra cetvellerine göre biri Temmuz, diğeri ise bütçenin kabul tarihi olan Mart ayı başında olmak üzere senede iki defa yapılırdı. İmtihan programının beşinci maddesine göre muayeneleri yapılanlara sonuçlara göre üç derece üzerinden numara verilirdi. Bu numaraların üstünlüklerine göre düzenlenecek olan ehliyet cetveli zabıtların sınıfına göre hazırlanır ve terfiler için kıdemle beraber esas olarak kabul edilirdi. Zabıtlarla diğere eş sınıfların muayeneleri neticesine göre düzenlenecek olan ehliyet cetvellerine seyr-i sefâin, topçu, torpido, elektrik ihtisas şubeleriyle Bahriye Mektebi şehâdetnâmesi bulunan çarkçı, güverteci ve inşâiyeciler derecelerine göre kayıtedilerek, bu terfi sırası esas olurdu. Bahriye Mektebinden mezun olanlarla çarkçı, inşâiyeciler ve eş değere olanlar kendi sınıflarındaki bütün açıklıklara terfi ederlerdi. İmtihan ve muayene programında istenilen şartlara sahip olan amirallerle bunlara denk olanların kendi sınıfları dâhilindeki açıklıklara terfileri ise ancak kıdem ve seçim ile olabilirdi (BOA, A.DVN.MKL, 1914: 53/161-1). Osmanlı Donanmasında savaş

gemilerinin çoğalmasına bağılı olarak yaşanan eksikliği ortadan kaldırabilmek için liva ve ferik amirallerin birlikleri birleştirilebilirdi. Gerekirse kıdem ve ehliyete göre ferik amirallik rütbesine sahip olanlara terfi verilirdi. Birinci ferik, amiral rütbesinde en az iki sene hizmetten sonra fevkalade hizmet göstermeye muvaffak olanlar ve yararlık gösterenler emekli edilirdi ya da siyasi hizmete veya mülki hizmetle görevlendirilirdi müşir amiral rütbesine terfi ettirilerek vazifelerine son verilirdi (BOA, A.DVN.MKL, 1914: 53/161-2)

2. Uzmanlık Şehâdetnâmesi

Teknolojik alanda meydana gelen değişimler eğitimde de etkisini göstermişti. Askeri talebelerin yetiştirilmesi için sadece dört yıllık bir eğitimin yeterli olmadığı düşünölmüştü. Böylece, bazı alanlarda uzmanlaşma programları yapılarak eğitim seviyesi artırılmaya çalışıldı. Uzman veya mühassıs, belirli bir programda yeterlilik kazanmış kimse için kullanılan unvandı (DMA, MV, 1914: 235/93-1). Başta, Osmanlı Devleti'nde uzmanlık eğitimi verilemediği için personel yurt dışına gönderilmişti (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-1-1). Askeri eğitim ile ilgili yapılan yeniliklerle birlikte Avrupa devletlerinin donanmalarında olduğu gibi Osmanlı Donanmasında da uzman yetiştirilmeye başlanmıştı (BOA, ŞD, 1914: 20/12-3-2). Osmanlı Donanmasında mühassıs zabıt (uzman subay) yetiştirilmesi hakkında, Bahriye Nezareti İkinci Dairesi tarafından "Mühassısa Mahsus Nizamname layıhası" adında kanunname hazırlanmıştı (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-3-1). 3 Haziran 1914 tarihinde Bahriye İkinci Dairesi ve Üçüncü Şubesinden Ahmed Murad Efendi'nin de katıldığı meclis görüşmelerinde layıhanın amacı, maddeleri hazırlanarak uygulamaya geçirildi (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-2-1). Böylece, top, torpido, mayın, seyr-i sefain, elektrik, makine, inşaat, telsiz ve telgraf konularında şehâdetnâme (diploma) alan subaylar, eğitimlerine devam edebiliyorlardı (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-2-2). Bu nizamnameye sonradan tayyareciler ile denizaltıcılarında dâhil edilmesine karar verilmişti (BOA, ŞD, 1914: 20/12-1-1). Böylece, uzmanlık hizmetinde mülâzım, yüzbaşı, kıdemli yüzbaşı ve ihtiyaç duyulursa korvet kaptanı veya denk rütbelerde bulunan zabıtlar istihdam edilmişti. Zabıtlar seçilirken özellikle bu görevi yürütebilecek uygun askerler olmalarına özen gösterilirdi (BOA, ŞD, 1914: 20/12-6-1). Uzman olarak görevlendirilecek zabıtlarda özellikle eğitim seviyeleri ve yeterlilikleri esas alınırdı (DMA, BN, 1917: 380/13820-66)

Avrupa'da torpido uzmanları, torpil, telsiz-telgraf ve elektrik kurslarına devam ederek şehâdetnâme alabiliyordu (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-4-1). Osmanlı Donanması zabıtlarının mektepte aldıkları eğitim, bunun için yeterli

olmadığından torpido uzmanlarının sadece torpil (mayın) kursuna, elektrik uzmanlarının da telsiz-telgraf kursuna devam ederek şehâdetnâme almalarına karar verilmişti (BOA, ŞD, 1914: 20/12-4-2). Ancak, makine ve inşaat zabitlerinin farklı alanlarda uzmanlık almaları uygun bulunmamıştı. Sadece, ressamlığa yeterlilikleri olurlarsa tayyare ve denizaltıcılar gibi fazla tahsisat alabiliyorlardı (BOA, ŞD, 1914: 20/12-4-1). Deniz tayyareleri ve denizaltılar için uzmanlar genellikle güverte ve çarkçı sınıflarından seçilirlerdi. Torpido uzmanlarının da özellikle güverte sınıfından olmasına önem verilirdi. Güverte hizmetinde bulunan kamacılar ile torpidolarda görevli çarkçı zabitlerin yerlerine uzman yetişinceye kadar geçici olarak uzman kabul edilerek görevlerine devam etmişlerdi. Böylece, yeni uzmanlar yetiştikten sonra önceki görevlerine gönderilmişlerdi. Uzman işaret zabitleri de yine güverteciler arasında seçilmişti. Bu zabitler, telsiz telgrafın işaretleri ile ilgili cihazların kontrolünden sorumlu olurlardı (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-2-1). Elektrik uzmanları ise çarkçı zabitleri arasından belirlenirdi (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-4-2). Telsiz-telgrafın elektrik ile ilgili bölümlerinden dahi sorumlu olmuşlardı (BOA, ŞD, 20/12-3-1). Ancak, elektrik konularında yetiştirilmiş çarkçıların, asıl görevleriyle ilgili bilgilerine zarar vermemek için uzmanlık görevinde sadece, iki sene kadar istihdam edilirdi. Bu sürenin sonunda çarkçılık görevlerine geri dönüyorlardı (BOA, ŞD, 20/12-7-2). Makine ve inşaiye ressamlığı mesleklerinde bulunanlar için tam bir uzmanlık unvanı verilmemiş, ancak ressamlık için yetenekli olurlarsa tayyare ve denizaltıcılar gibi fazla tahsisat almışlardır (Düstur, 1914: Mütihazis Zabitan-ı Bahriyeye Mahsus Nizamname, 754-756).

3. Uzmanların Dereceleri ve Maaşları

Uzmanların bilgi ve becerilerini genişletmek amacıyla öğrenecekleri konular ve kurs programları önceden hazırlanarak Bahriye Nezaretine gönderilirdi (DMA, 1914: BD.R, 7/118-12). Eğitim birer saat olmak üzere haftada üç gün ve zorunlu olarak yapılırdı. Uzmanlık şehâdetnâmesi alabilmek için eğitim sonunda yapılacak imtihanlarda soruların en az % 50'sini yapmış olmaları şarttı (BOA, İ.MMS, 1914: 185/19-4-1). Bu kurslarda % 90 numara alanlara birinci derece şehâdetnâme, %75 numara ise ikinci derece ve % 50 den yukarı numara alanlara ise üçüncü derece Uzmanlık Şehâdetnâmesi verilirdi. Kurslara katılarak veya katılmayarak sınavlarda başarılı olup şehâdetnâme alanlar da uzman olarak kabul edilirdi. İkinci ve üçüncü derece şehâdetnâmeye sahip uzmanlar, görev yaptıkları gemi kumandanından aldıkları vesika ile yeterliliklerini ispat ederlerse terfi hakkı kazanırlardı (BOA, ŞD, 20/12-9-1). Uzmanlık kurslarından şehâdetnâme almaya yeterli olamayan zabitlerin sınav sonucu ortalaması %30'dan aşağı olmamak şartıyla tekrar kurs almalarına izin

verilirdi. Fakat ikinci sınavda da başarılı olamazlarsa, bu ikinci kurs süresi kıdeminden indirilirdi. Uzmanlara verilecek özel maaşın miktarı senelik bütçeye göre belirlenirdi (BOA, ŞD, 20/12-5-2). Birinci derece şehâdetnâme alanlara uzmanlık zammı olarak senelik bütçeye göre uygun görülen miktarın tamamını, ikinci dereceye bir mecdiye ve üçüncü dereceye ise bir mecdiyenin biraz daha azı verilirdi. Böylece, ikinci derece şehâdetnâmeye sahip olanlar, birinci dereceye sahip uzmandan 20 kuruş, üçüncü derece şehâdetnâmeye sahip olanlar ise birinci derece şehâdetnâmeli uzmanlardan 40 kuruş az maaş alıyordu. Deniz tayyareleri ile denizaltılarda görevli bulunan uzmanlara da yine şehâdetnâme derecelerine göre maaş verilirdi. Sadece, bu uzmanlara talim ve manevra zamanlarını içine alacak şekilde her saat için 20 kuruş daha fazla maaş ödenirdi (BOA, ŞD, 20/12-7-1). Ayrıca, Avrupalı devletlerinin donanmalarında doğrudan görev alarak ihtisas yapmış uzmanlarda şehâdetnâmelerinin derecesine göre maaş alıyordu. Birden fazla alanda uzmanlık şehâdetnâmesi kazananların maaşlarına ayrı ayrı zam yapılmaz, sadece birinden alabilirlerdi. Makine ve inşaat ressamı, uzmanlıklarını aldıktan sonra tayyareci ve denizaltıcılar gibi zamlı maaş alırlardı (BOA, ŞD, 20/12-4-1). Uzman olarak görevlendirilse de mesleki yetersizliği fark edilenlerin şehâdetnâmeleri ve zamlı maaşları hemen kesilirdi. Zabitler, uzmanlık şehâdetnâmesi aldıktan sonra başka görevlerde istihdam edilirlerse şehâdetnâmeleri muvazzaf (görevli) olarak kabul edilirdi. Muvazzafların uzmanlık unvanını kazanabilmesi için tekrar kurslara gitmeleri veya doğrudan sınavlara girmeleri zorunlu tutulmuştu. Sadece, korvet kaptanı veya denk rütbede bulunanlar, uzmanlık unvanını kazanmak için tekrar kurslara gitmezlerdi. Kurslarda görev yapan muallimler doğrudan uzman kabul edilerek maaşları zamlı olurdu (DMA, MV, 1914: 235/93-1). Uzmanlık şehâdetnâmesine sahip olup istihdam edilen muallimlerin maaşlarına 300 kuruş kadar zam yapılırdı (DMA, BN, 380/13820).

4. Yabancı Devletlerde Uzmanlık (Mütéhasssılık) Kursları

Avrupalı büyük devletlerin donanmalarında torpido uzmanları, torpidodan başka torpil, telsiz-telgraf ve elektrik kurslarına devam ederek şehâdetnâme alabilirlerdi. Avrupa'da zabitler, uzmanlık eğitimi sırasında kendilerinden talep olunan konular için yeterliliklerini hem doğrudan ve hem de alacakları şehâdetnâmeler ile kanıtlamalıydı. Uzmanların, şehâdetnâmelerini aldığı tarihten itibaren en az dört sene top, torpido, seyr-i sefain, telsiz-telgraf, mayın, elektrik mühendisleri ile makine ve inşaat ressamlığı mesleklerinde olanlar ise beş sene görevlerinde kalmazlarsa uzmanlıkları geçersiz kabul edilirdi. Korvet kaptanı ve eş rütbede bulunanlardan başka şehâdetnâmeleri geçersiz kabul edilenlerin uzmanlık

unvanını tekrar alabilmeleri için kurslara yeniden devam ederek sınava tabi tutulmaları zorunluydu. İhtisas kursuna tekrar katılmaz ve sınavdan geçemezler ise uzman oldukları vazifede geçici olarak istihdam edilirdi (DMA, BN, 1914: 380/13820-63).

Donanmanın yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla Bahriye Nezareti tarafından yurt dışında ihtisas kurslarına ve tersanelerine zabitler gönderilirdi. Bahriye vekâletinden izin alarak yurtdışına çıkacak olan zabitler için pasaport nizamnamesi uygulamaya konulmuştu. Buna göre; Yurtdışına izinli olarak gidecek zabitin en yakın mevkideki Türk sefaretine veya şehbenderliğine kimliklerini, adreslerini 24 saat zarfında bildirmesi gerekiyordu. Zabit, Türk toprakları dışında sivil elbiseyle seyahat etmeli, özel yerlerde ise resmi elbisesini giymeliydi. Ayrıca Bahriye Nezareti tarafından verilen vesikasını sefarete vererek bulunduğu yerin askeri kumandanlığında mensup olduğu hükümeti ve seyahat sebebini bildiriyordu (BOA, A.DVN.MKL, 25/25). Yabancı devletlerin bir aylık ihtisas kursları ve tersanelerine gönderilen zabitlerin gitmiş oldukları devletin uzmanlık şartlarına sahip olmaları gerekiyordu. Zabitler, bir ay boyunca doğrudan eğitim alırlardı. Bu süre zarfında tahsillerine zarar gelmeyecek şekilde askeri talimlerde yapıyorlardı (BOA, ŞD, 1914: 20/12-1-2). Uzmanlık alanları ile ilgili konular hakkında yapılan sınavlarda başarılı olmaları zorunlu tutulurdu. Bu eğitim sırasında devlet hizmetinde buldukları süre boyunca askeri hizmetten de tecil edilmişlerdi. Zabitlerin eğitimleri boyunca verilecek maaşlar hakkında Maliye Meclisi tarafından bir düzenleme yapılmıştı (DMA, BN, 1914: 380/13820-67). Buna göre; yurtdışına gidişleri, yolculuk, yemek ihtiyaçları ve kalacakları yerlere kadar bütün masrafları birinci sınıf ücreti olarak karşılanırdı (DMA, BN, 1914: 380/13820-66). Zorunlu ihtiyaçlarına ek olarak ayrıca, 1.700 kuruş daha ödenirdi (BOA, ŞD, 1914: 20/12-2-2). Bir aylığına yurtdışına gönderilecek olanlara rütbeleri nazari dikkate alınmadan her türlü masrafları için 3.000 kuruş tahsisat verilirdi (BOA, ŞD, 1914: 20/12-8-2). Amerika'ya gönderilecek olanların tahsisatları ise 6.000 kuruş oluyordu (BOA, ŞD, 1914: 20/12-6-2). Yurtdışındaki eğitim programlarında başarılı olanlar, kendi alanlarıyla ilgili uzmanlaşarak geri dönüyorlardı. Büyük devletlerin donanmalarına doğrudan giderek torpido, topçuluk, seyr-i sefain, işaret, denizaltı, deniz tayyareleri ile elektrik (telsiz, telgraf dâhil olduğu halde) bölümlerinden birinde ihtisas yapmış zabitlere şehâdetnâmelerinin derecelerine göre maaşlarına da zam yapılırdı ((BOA, ŞD, 1914: 20/12-1-2).

B. Mütéhassısılık Nizamnamesinde Yapılan Değişiklikler

Bahriye Zabitanı Terfi Nizamnamesi hakkında yapılan resmi bir yazıya göre; “bu nizamname çok karışıktır. Terfi için pek çok imtihanlar olduğu gibi bunlar denizdeki hizmetin ifası için ihtiyaçları yeteri kadar karşılamayacaktır. Bu gibi nizamnamelerde nazarı dikkate alınan maksat layık ve değerli zabitanın iyi bir intizam dairesi çerçevesinde terfilerinin teminidir. En iyi terfi, denizde mükemmel olarak ifa edilmiş olan hizmetten sonra verilebilir. Denizde doğrudan bazı imtihanlar yapılmalı ve başarılı olanlara da mükâfat verilmelidir. Yeni nizamname hükümet tarafından tasvip edilip, bütün zabıtana ilan edilinceye kadar terfiler zabitanın hizmet süresine göre tanzim edilmelidir. Zabıtlar hakkında icra edilecek terfiler bilhassa denizde hizmet gözetilerek yapılmalıdır. Bahriye zabitanının emeklilik ve istifası hakkındaki nizamnamenin de incelenmesi gereklidir. Zabitanın rütbe alması, tayini, terfisi ve emekliliğine Bahriye Nezaretinin yardımcı olması tabi ki zorunludur. Topçuluk gibi herhangi bir konuda mütéhassıs olarak yetişen ve ecnebi donanmalarında vazife ifa etmiş olanlar ecnebi lisanını öğrenmelidir. Böylece o mahallin telsiz, telgraf veya seyr-i sefâine ait kurslarından da istifade edebilir.” (DMA, BN, 1914: 99/2177) Terfiler hakkında yapılan bazı eleştiriler üzerine Mütéhassısılık Nizamnamesinde de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Nizamnamede uzmanlık süresi için dört ve beş sene olarak ifade edilen sekizinci madde doğrudan dört sene olarak değiştirilmiştir. Uzmanın görevinde yetersizliği görülürse, hemen görevinden alınarak şehâdetnâmesi geçersiz oluyordu. Bir süre sonra uzmanlıktan ayrılanların maaşlarına verilen tahsisatın kaldırılacağına dair bir madenin ilave edilmesine karar verilmişti. Uzmanların asıl görevlerindeki bilgilerine zarar vermemek için uzman olarak iki sene kadar istihdam edilirlerdi (BOA, İ.MMS, 185/19-2-1). Bu sürenin sonunda subay olarak görevlerine geri dönüyorlardı. Uzmanları, diğer subaylardan ayırabilmek için Bahriye Salnamesindeki kayıtların hizasına uzman oldukları sınıfın ilk harfi ile şehâdetnâmesinin derecesi yazılırdı. Böylece, birinci ise üç (3), ikinci ise 2 (iki), üçüncü ise 1 (bir) yıldız işareti konulurdu (BOA, ŞD, 20/12-8-1).

28 Haziran 1914 tarihli Bahriye Nezaretinin yazısına göre; uzmanlık kursları için İngiltere’ye siparişi verilen kitap, alet, araç ve gereçler hakkında incelemeler yapılmıştı. Bu incelemeler sonunda eşyalarda bazı değişiklikler yapılarak listeler yeniden hazırlanmıştı (BOA, ŞD, 20/12-7-2). Ayrıca, bu malzeme listelerinde özellikle fiyatların esas alınmasına başlanmıştı (BOA, HR.SFR, 1914: 704/36-1-1). Uzman, şehâdetnâmesini aldıktan sonra yaklaşık dört sene doğrudan mesleki hizmette bulunursa şehâdetnâmesi geçersiz oluyordu. Uzmanlık şehâdetnâmesine uygun olduğu kabul edilen bu gibi

zabitlerin, uzmanlık unvanını tekrar kazanabilmeleri için kurslara giderek veya doğrudan sınava tabi tutulmalarına karar verilmişti (BOA, ŞD, 1914: 20/12-5-1).

Askeri emeklilik ve istifa kanununun 50. maddesine göre gerek askeri mekteplerde eğitimle ve gerekse gönüllü veya kura ile donanmada görevli uzman zabitler, 15 sene askeri hizmetlerini tamamladıktan sonra istifa edebiliyorlardı (BOA, ŞD, 18/5-1-1). Ancak 15 seneden önce istifa etmek isteyenlerin mektepte buldukları süre zarfında devlet tarafından yapılan bütün masrafı tamamen ödemeleri zorunlu tutulmuştu. Sadece, gönüllü olarak askeriye girip subay olanlarla doğrudan doğruya eğitim alarak girenler hakkında nasıl bir muamele yapılacağı belirsiz bir durum olmuştu (BOA, ŞD, 20/12-2-1).

Sonuç

Osmanlı Donanmasında zırhlı gemiler ve torpidoların kullanılmaya başlaması ile uzman personele ihtiyaç duyulmuştu. Bahriye Mektebinde yetiştirilen talebeler, ilk önce mülazım olarak görevlendirilmişlerdi. Mülazımlığın temel amacı, görevlerini mükemmel yaparak, ihtiyaçları tam olarak karşılayabilecek şekilde yetiştirilmelerini sağlamaktı. Mülazımlık süresini tamamlayan zabitlerin harp silahlarıyla ilgili değişiklikler ve yeni mesleki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaları gerekiyordu. Zabitlerin savaşlara tecrübe kazanmış olarak gidebilmeleri, ancak kurslarda önceden ders almış olmalarıyla mümkündü. Ayrıca, mesleklerinde tecrübe elde ederek çalışabilmeleri, maharet kazanıp işle ilgili bilgi kazanabilmeleri önemli ve gerekiyordu. Bu nedenle donanma bünyesinde eğitim sisteminin gelişmesiyle birlikte edinilen bilgi ve becerileri tamamlamak amacıyla çeşitli kurslar açılmaya başlamıştı. Bu kursların herhangi birinde başarı kazananlar başka bir kursa devam ederek uzman oluyor, böylece donanmaya elverişli bilgi sahibi zabitler yetiştiriliyordu. Bununla beraber uzmanlık eğitiminin mükemmel olması durumunda rütbelerine kıdem zammı gibi mükâfatlardan da istifade edebiliyorlardı. Savaş gemilerinin özellikleri hakkında son derece başarılı ve bilgi sahibi olarak bunlardan hakkıyla istifade edebilmek uzun zaman eğitim almak ve deneyim kazanmakla mümkündü. Böylece, Osmanlı Donanmasında bunun farkına varılması üzerine uzmanlık rütbesi ile donanma zabitlerinin mükemmel bir şekilde yetiştirilmesine çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Divan Mukavelenameler (A.DVN.MKL), 25/25, 53/16-1, 53/16-2.

Şura-yı Devlet (ŞD), 20/12-1-1, 20/12-1-2, 20/12-2-1, 20/12-2-2, 20/12-3-1, 20/12-3-2, 20/12-4-1, 20/12-4-2, 20/12-5-2, 20/12-6-1, 20/12-6-2, 20/12-7-1, 20/12-7-2, 20/12-8-1, 20/12-8-2, 20/12-9-1, 20/12-9-2, 23/13-1-2, 18/5-1-1.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 185/19-1-1, 185/19-2-1, 185/19-2-2, 185/19-3-1, 185/19-3-2, 185/19-4-1, 185/19-4-2, 170/25.

Maliye Vekaleti (MV) 235/93-1, 235/93-2.

Deniz Müzesi Arşivi (DMA)

Bahriye Nezareti (BN), 380/13820, 380/13820-63, 380/13820-66, 380/13820-67, 380/13820-64, 85/171, 99/2177-3, 99/2177-4.

Bahriye Dairesi Riyaseti (BD.R), 12/220, 118/12, 7/118-12.

III. Daire, 30/8.

Diğer Kaynaklar

Düstur, İkinci Tertip, C. 6, Numara 320, "Mütahassıs Zabitan-ı Bahriyeye Mahsus Nizamname", 14 Zilhicce 1311, 24 Zilhicce 1332, Dersaadet Matbaa-i Amire 1334 (1918).

Güverte Mühendislerinin Mekteb-i Bahriyenin Dördüncü Sınıfında Kurslarda ve Donanmada Suret-i Tahsilleri Hakkında Talimatname, Matbaa-i Bahriye, 1333 (1917).

Güverte Deniz Talebesinin Talim Sefinesinde Suret-i Tahsil ve Tedrisleri Hakkında Talimatname, Matbaa-i Bahriye, 1334 (1918).

Mecmua-i Fünun-ı Bahriye, Cilt.15, Cüzi.6, Bahriye Matbaası, Ağustos 1319.

EKLER

Bir Ay Bahriye-yi Almanya'da Bulunan Tahtül-Bahirci (Denizaltıcı) ve Elektrikçi Zabitanı

Uzmanlık Eğitimi Amacıyla Almanya'ya Gönderilen Deniz Makine Mühendisleri)

(Mecmua-i Fünun-ı Bahriye, C. 15, Cüzi. 6, Ağustos 1319, İstanbul Bahriye Matbası)

